

МЕКТЕПТЕГІ КҮНКӨРІС

ӘЛІМЖЕТТІККЕ ҚАЛАЙ
ҚАРСЫ ТҰРУҒА БОЛАДЫ?

МЕКТЕПТЕГІ КҮНКӨРІС

ӘЛІМЖЕТТІККЕ ҚАЛАЙ
ҚАРСЫ ТҰРУҒА БОЛАДЫ?

Безендірген
Сапаров Мұхтар

Астана
2023

УДК 159.9
ББК 88.1
В 92

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығымен ұсынылған

Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім Академиясымен ұсынылған

Автор: Айтмухамбетов Е.А.

Мектептегі күнкөріс. Әлімжеттікке қалай қарсы тұруға болады? – Астана: «Bilim Foundation» КҚ, 2023. – 64 б.

ISBN 978-601-7638-06-1

«Мектептегі күнкөріс. Әлімжеттікке қалай қарсы тұруға болады?» кітабында мектептегі өмірдің жағымсыз жағына тап болған балалардың оқиғаларымен танысасың және олар өзінің, достарының және үлкендердің арқасында кедергілерге қалай қарсы тұрғандарымен бөліседі. Бұл кітапта буллинг түсінігі қарастырылған. Психологиялық әлімжеттік жағдайына ұшырағандар өзіне көмек көрсету тәсілдері бойынша ұсыныстар берілген.

Кітап жасөспірімдерге және олардың ата-аналарына арналған. Қосымша тәжірибелік нұсқаулық ретінде мектеп психологы қолдана алады.

УДК 159.9
ББК 88.1
В 92

ISBN 978-601-7638-06-1

© «Bilim Foundation» корпоративтік қоры

Кітаптағы ақпаратты қолдану кезінде кітапқа сілтеме көрсету міндетті.

Барлық құқық авторларға тиесілі, құқық иесінің жазбаша рұқсатынсыз кітаптағы ақпаратты және объектілерді көшіру, тарату немесе басқа мақсатта қолдануға тыйым салынады.

МАЗМҰНЫ:

Қымбатты досым!.....	6
Жаңадан келген оқушы.....	8
Психологтың жазбалары.....	15
Спорт мінезді шынықтырады.....	19
Психологтың жазбалары.....	26
Жаңа құрбы.....	34
Психологтың жазбалары.....	40
Сәйкестік жоқ.....	44
Психологтың жазбалары.....	51
Интерактивті тапсырма.....	53
Әркімнің өз себептері бар.....	54
Психологтың жазбалары.....	60
Авторлар мен безендіруші туралы.....	62

ҚҰРМЕТТІ ДОСЫМ!

Біздің әрқайсымызда мектеппен байланысты жағымды және жағымсыз естеліктер бар. Бұл қалыпты жағдай, өйткені уақытымыздың көп бөлігін мектепте өткіземіз. Бұл уақыт тек оқуға ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынасқа да бөлінеді: сыныптастарымен, құрдастарымен, жоғары сынып оқушыларымен, мұғалімдермен.

Қарым-қатынас әртүрлі болуы мүмкін. Олар жиындар, үзіліс кезіндегі ойындар, кештер, бірлескен отырыстар, сабақтан кейін серуендеу және басқалар. Өкінішке орай, қарым-қатынас тек жағымды эмоцияларды ғана емес, жағымсыз эмоцияларды да тудырады. Бұл эмоциялар мазақ қылғаннан, қақтығыстар мен жанжалдарға байланысты болады. Қарым-қатынастағы қақтығыстарды айқындауға дейін баруы мүмкін. Адамдардың қарым-қатынасының бұл көріністері табиғи. Кез келген ортада, тіпті отбасында әртүрлі қақтығыстар болып жатады. Қақтығыстан шығудың конструктивті жолын таба білу – табысты мансап, бақытты қарым-қатынас түрінде өз жемісін беретін дағды.

Алайда адамдардың қарым-қатынасында төзуге және қолдауға тыйым салынған бір көрініс бар. Бұл – қорлау. Егер мектепте қорқытса, оқшауландырса, бұл адамды қорлау дегенді білдіреді. Осы жағдайда адам өзін жай ғана ыңғайсыз және жағымсыз сезініп қана қоймай, сонымен қатар қауіпті де сезінеді. Бұл қолайсыз құбылыс. Мектепте қорлауға орын жоқ. Тек мектепте ғана емес, басқа жерлерде де. АДАМНЫҢ барлық аймағында қорлауға жол жоқ!

«Мектептегі күнкөріс» кітабында мектептегі өмірдің жағымсыз жағына тап болған балалардың оқиғаларымен танысасың және олар өзінің, достарының және үлкендердің арқасында кедергілерге қарсы тұра алды.

Егер осындай жағдайда өзіңе қалай көмектесуге болатынын білгің келсе, осы кітаптағы кеңестерді қолданып көр. Мүмкін бірінші реттен нәтиже бермеуі мүмкін. Уайымдама, спорт залдарында жаттығуларды жасаған сияқты, бұл дағдыларға да жаттығып аласың. Егер сыныпта немесе мектепте біреудің қорланғанын байқасаң, онда басқаларға қалай көмектесуге болатынын және мұндай қорқынышты әрекетке бармаудың жолдарын білесің бе?

Қымбатты досым, өз өміріңді жақсартуға дайынсың ба?

Жаңадан келген оқушы

Жақында ата-анам пәтер ауыстыруды ұйғарғандықтан, басқа мектепке ауысып келдім. Бұл өзгеріске қарсы болдым, өйткені менің бұрыннан бірге оқып келе жатқан достарым, сыныптастарым бар еді. Олардың әрқайсысымен тез тіл табысып кеткен едім, бастапқыдан-ақ бұл қиындық тудырмады, өйткені сынып ұйымшыл болатын. Мен ең жақсы оқушылардың бірі болдым және оқу да өте қатты ұнайтын. Жаңа нәрсені үйренуге қатты қызығатынымын. Басқа мектепке ауысқанымда алдыма мақсат қойып, нақты не істейтінімді білдім. Бірақ сабақ кезінде мен ойлағандай болмады.

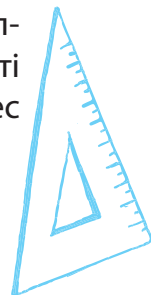
Жаңа сыныптасым оқулықтарды алып жатқанымда: «Бізге жаңадан бір бала келді», – деді.

Маған солай естілгендей болды, оның үстіне қолым бос болмады, сондықтан ешқандай әрекет жасай алмадым. Бәлкім, бұл оны қатты ашуландырған болар.

«Мына ынжыққа қара, ол тіпті жауап бермейді», – деп күлді.

Енді мен оның маған бағытталып айтылғанына сенімді болдым. Неліктен осындай қорытындыға келдім? Себебі физикалық жағынан өте «арық» болғандықтан, ал бұл бала ірі, тіпті семіз деп айтатын едім, өзі мақтанатындай артық салмағы бар. Ата-анам жаңа сыныптастарым келіп «тиісуі» мүмкін екенін ескертті, оған импульсивті әрекет жасамауды, естімеген және елемеген сияқты жүруіме кеңес берді.

Ия, дұрыс айтасың, – дедім мен оған.

Шынымды айтсам, ол мектепке достарымен көңіл көтеру үшін ғана баратын, мылжың адам сияқты көрінді. Менікі дұрыс болып шықты, енді көңіл көтеруінің қайнар көзі мен болдым.

– Ол енді сенің артыңнан қалмайды, ашуыңа тиіп, ақырында төбелесетін боласың, – деді бір бала.

– Мұны қайдан шығардың? – деп сұрадым.

– Бұл сыныпқа бір жыл бұрын ауысып келгенмін, мені күлкі етіп, мазақ қылатын.

– Мен оның көңіл көтеруіне жол бермеймін, не істесе де, маған бәрібір. Айтпақшы, сенің есімің кім? – біліп алайын деп сұрадым.

Мақсат... Макс деп атауыңа болады, – деп жауап берді бірінші танысым.

Мен онымен сөйлесе бастадым. Макс айтқандай, бұл бала, оның аты – Әлихан, өзінің әзіл-қалжыңымен маған тиісуді жалғастырды.

Тарих сабағында: «Жаңадан келген жаңа параграфты айтсын», – деп айқай салды, мені ашуландырғысы келді.

«Ия, сол айтсын» – деп оның «достары» болған басқа балалар да қолдады.

Басқалары оны қолдауға тырысатынын түсіндім, өйткені егер олар оны қолдамаса, онда олар келеке-мазақтың «құрбанына» айналады.

Кейде менің жанымнан өтіп, итеріп жіберіп (қабырғалар, үстелдер және т.б.), құлап қалатынымын. Мені бұл әрекеттері жалықтыра бастады, сабақ уақытында бөгет жасап, әдепсіз дүниелерді жазатын. Соңғы уақытта менің туыстарым мен достарымды балағаттап, мазақ ете бастады.

– Егер сен маған тиісе беруіңді одан әрі жалғастырсаң, онда оқу ісінің меңгерушісіне немесе директорға баруға мәжбүрмін, – дедім оған орынсыз әзілдерінің бірінде.

Әй, сен бізде жалақор қызсың, – деді. Дегенмен оның жүзінен қорқыныш көрінді.

Оның барлық ақымақтықтарына төзуден шаршадым, ескерткеніме қарамастан, өзімнің сынып жетекшіме бұл жағдай туралы айтуды жөн көрдім:

– Сәуле Мырзабекқызы, мен сізбен Әлихан туралы сөйлесейін деп едім. Осы сыныпқа келген сәттен бастап, ол маған үнемі тиісіп, қорлайды, сабақ оқуыма бөгет жасап, балалармен сөйлесуге кедергі келтіреді, бұл қорлық бірнеше апта бойы жалғасып келеді. Онымен сөйлесе аласыз ба, менің мазамды алуды қойсыншы, оған қанша рет ескерттім, бірақ мені мүлдем тыңдамайды.

– Әзият, сен біздің Әлихан туралы айтып тұрсың ба? Ол шыбынды да ренжітпейді, ал сен бұл жерде қорлау туралы айтып тұрсың. Бұлай болуы мүмкін емес, бір түсінбеушілік болған шығар. Кейде ұлдар арасында өз бетінше шешуге болатын қақтығыстар туындайтынын білесің ғой. Ал сен бірден қорлады деп жатырсың. Әлихан саған саусағының ұшын да тигізбеді. Жақсы, маған келген екенсің, бүгін сабақтан кейін Әлихан екеуіңмен тағы да сөйлесеміз.

Сынып жетекшіміз бұл жағдайға неге соншалықты тыныш екенін түсінбедім, бірақ сабақтың соңына дейін қалып, бәрін нақтылауға бел будым.

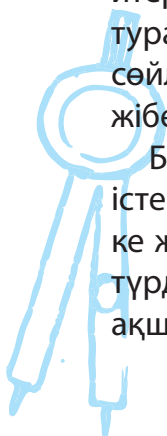
Бұл қалай болғаны... Сәуле Мырзабекқызы, уәде бергендей, сабақтан кейін бізді алып қалып, тәрбиелік әңгіме өткізді. Бірақ барлығы мен күткендей болмады. Барлығына мен кінәлі болып шықтым, өйткені өз бетіммен жүремін, ешкіммен дос емеспін. Әлихан үнемі мені мазалап жүргендей көрінеді, сондықтан өзіме көбірек назар аударуды жөн көрдім. Әрине, мұндай нәтиже күтпедім. Әлихан оны мұғалімге айтып қойғаным үшін маған ашуланып, оның үстіне сабақтан кейін алып қалғаны бар. Сынып жетекшімізбен сөйлескеннен кейін маған жақындап:

Ал сен одан әрі ақымақ болып шықтың, сынып жетекшімізге шағымдануға бардың. Егер біздің мектепте оқуың қалыпты түрде аяқтағың келсе, тыныш жүр. Ертең кінәңді өтеу үшін маған түскі асқа 500 теңге алып кел. Ақымақ емессің деп ойлаймын және басыңа проблема керек емес шығар?! – деп кетіп қалды.

Бұдан кейін Әлиханның одан бетер ашуланғанын түсіндім, енді ол менен ақша талап етіп отыр. Бірақ оған еш себепсіз ақшаны бергім келмеді, сондықтан келесі күні оған ештеңе әкелмей, ештеңе болмағандай жүре бердім: мүмкін ол тынышталатын шығар деген ой болды.

Бірақ олай болмады. Кіре берістен бастап маған қысым көрсетіп, итеріп, ақшасының қайда екенін сұрай бастады. Оның қандай ақша туралы айтқанын сұрадым, ол оған: «Демек, қандай ақша туралы сөйлескенімді түсінбедің, – деп мені оқулықпен басымнан ұрып жіберді, – бұл мүмкін есіңе түсіретін шығар».

Біздің қасымызда тұрған басқа сыныптастарым күле бастады, не істерімді білмедім, төбелесті бастағым келмеді, өйткені осы мектепке жаңадан келгенмін... Егер төбелесті бастасам, олар мені міндетті түрде қуып жібереді. Кенеттен қорқып кеттім, Әлихан талап еткен ақшаны беруге мәжбүр болдым. Бұл сома онша көп емес, егер оған

ақшаны берсем, ол мені жайыма қалдырады деп ойладым. Ақшаны бергеніме Әлихан риза болды.

- Әзият, сенің шынымен де түсінігің мол екен, – деп достарымен мазақ етіп күлді.

Кейін оған 500 теңге бергенім дұрыс болмағанын түсіндім, өйткені ол мұнымен тоқтамады. Оған қарсы тұра алмайтындығымды пайдаланып, сома одан сайын өсе берді. Қазірдің өзінде ештеңе түсінбедім, өйткені бұл мәселені өзім шешкім келді, үлкендер маған көмектесе алмады, жағдай одан әрі ушыға берді. Менің қалтадағы ақшам Әлиханға «қарызды» беруге жетпейтін болды. Ата-анамның қосымша ақшаларының қай жерде тұрғанын білгенім қандай жақсы болды, сонан біртіндеп ақша ала бастадым.

Сабақ қарайтын уақытым мүлдем болмады, Макспен ғана сөйлесетінмін, қырсыққанда осы күндері ол ауырып қалды. Алғашында ата-анам мені ауырып жүр деп ойлады, әрқашан өзімді қалай сезінетінімді сұрай беретін, температураны өлшеп, соңында маған не болып жүргенін түсінбей, сұрақтың астына ала бастады.

Бірде анам үйден ақшаның жоғалғанын байқап, менімен сөйлесуді ұйғарды.

- Әзият, осы уақытқа дейін неге үндемейсің, өзің туралы сөйлесуді қойдың, темекі шегуді немесе ішуді бастадың ба?

Сол сәтте абдырап, анамның бұл әңгімені қалай бастағанын түсінбедім, өйткені бұған дейін аталғандардың ешқайсысын аузыма салып көрмеген едім:

– Ана, не айтып тұрсыз? Мен сіздің айтқаныңыздың ешқайсысын жасамадым!

– Өтірік айтпа, үйдегі ақшаның жоғала бастағанын байқадым. Отбасылық ақшаны қалайша ұрлай бастадың?

Қатты ұялдым, өзімді қорланғандай сезіндім, жылап, анама Әлихан туралы шындықты және неге бұл ақшаны алғанымды айтуды шештім. Анам маған ұрыспай, бұған дейін неге бұл туралы ештеңе айтпағанымды сұрады, өйткені мұндай нәрсені өзім жалғыз шеше алмаймын, әсіресе менің жасымда, тіпті егер сынып жетекшісі Әлиханның жағында болса, онда ата-анам кез келген минутта әрқашан менің жағымда болады және қолдайды.

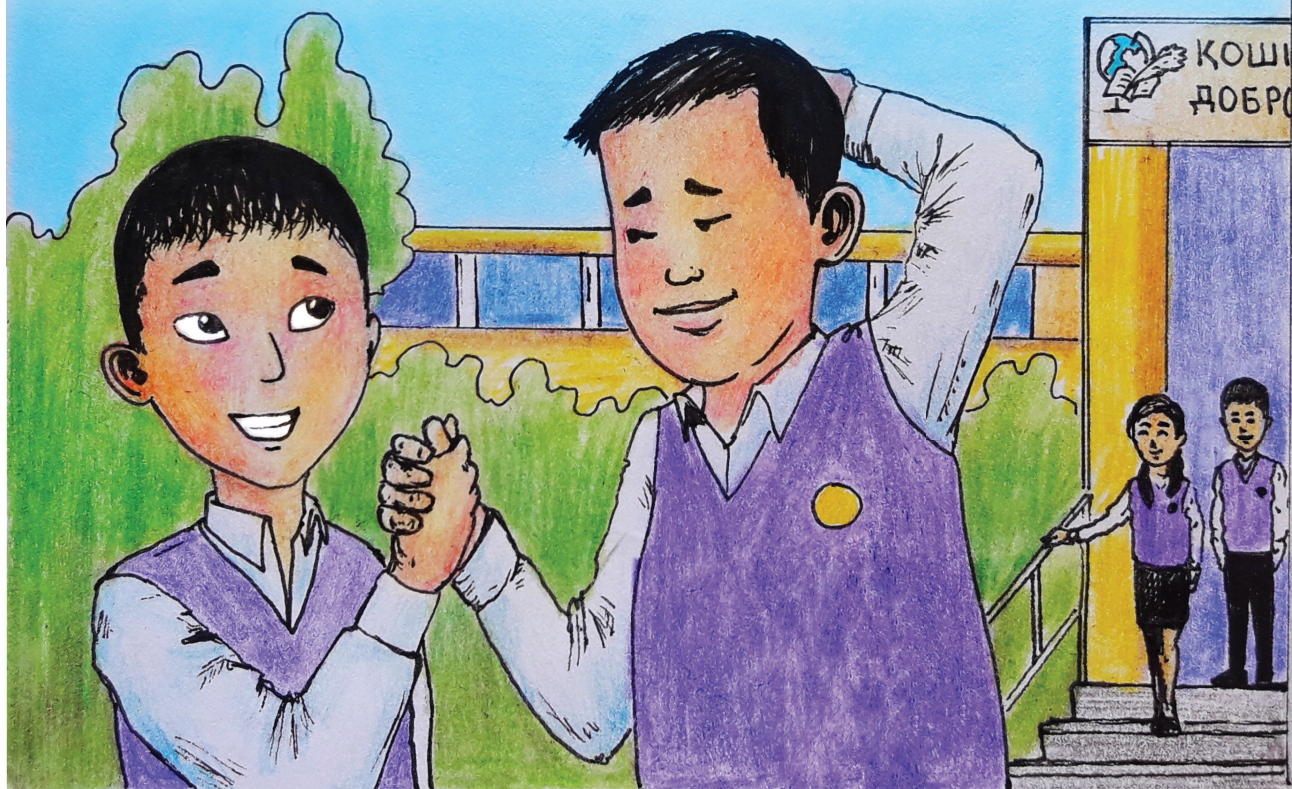
Енді мен бірден ата-анама айту керек екенін түсіндім, бірақ өткенге қайта орала алмайсың, сондықтан біз бұл мәселені қалай шешуге болатындығын бірге ойластырдық. Басында біз бүкіл мектепті араластырып, мектептің оқу ісінің меңгерушісіне және Әлиханның ата-аналарына айтпағанымыз жөн болар деп ойладық. Нәтижесінде біз осылай жасадық, оның ата-анасы адал адамдар болып шықты, менің әңгімемді естігенде қатты таңғалып, баласы үшін бірнеше рет

Жаңадан келген оқушы

кешірім сұрады. Олар ақшаны ата-анама қайтарып берді, баламмен сөйлесеміз деп уәде берді.

Келесі күні Әлиханды танымадым, ол ешкімге тиіспеді, өзі де келіп, менен кешірім сұрады. Уақыт өте келе балалармен және мектептегі басқа сыныптың балаларымен де қарым-қатынас орнаттым. Макспен сөйлесуді жалғастырдым, бірақ барлығымен жақсы қарым-қатынас орната алмадым және бұл қажет емес еді, өйткені өмірде өз позицияларыңды қорғап, бәріне ұнау мүмкін емес.

Ең бастысы қалыпты оқуға және жалпы өмір сүруге мүмкіндік бермейтін мәселелерді уақытыңда шешу қажет. Барлық проблемаларды өзің шеше алмайтындығыңды түсіндім, кейде ересектерден кеңес алу үшін көмек сұраған дұрыс, тіпті егер ересек адам көмектесе алмаса да, ата-анаң әрдайым сенің қасыңда болады және қолдайды.

Психологтың жазбалары

Бұл оқиғадағы Әзият та, кез-келген құрдастарың да өте жағымсыз жағдайға тап болатын еді. Көптеген ересектердің пікірінше, мектеп жылдарында қорлау болады. Қорлау немесе буллинг. Өкінішке орай, қорлау барлық мектептерде де бар. Мүмкін сен өзіңе немесе достарыңа, сыныптастарыңа қорлық көрсеткен боларсың. Әзиятпен болған жағдай сияқты.

Неліктен бұлай болды? Біріншіден, көбінесе басқалардан ерекшеленетін және сыныпта қолдау көрсетпейтін балалар қорлау құрбаны ретінде таңдалады. Кез келген ортаға жаңадан келу – кейбір агрессивті көзқарасты адамдарға үстемдік етуді, қысым көрсетуді қалайтын нәрсе. Өйткені оған ешкім қолдау көрсетпейді. Әзият Мақсатпен сөйлескенімен, бұл оны құтқармады. Алайда қорлау жәбірленушінің бірдеңеге кінәлі емес екенін түсіну керек. Әзият өзін қаншалықты ұстаса да: төбелессе де, шыдаса да, қашып кетсе де және т.с.с., бұл Әлиханнның көзқарасын өзгертпес еді. Бұл ұжым мен қылмыскердің өзін улайтын ауру сияқты. Жүрекке тиген инфекция секілді көрінеді.

Бұл оқиғаның келесі маңызды сәті – өкінішке орай, сынып жетекшісі көрмеген қақтығыстар мен қорлауды ажырата білу. Кейде бұл құбылыстарды шатастырып жатады.

Сонымен қорлау деген не? Қорлау – бұл адамдарды қудалаудың бір түрі. Қорлаудың мақсаты – бұл буллерге бағынуды мәжбүрлеу үшін эмоционалды және физикалық, психикалық зиян келтіру. Мектептегі қорлау құқық бұзушы басқаратын топтың ережелерін орындауға немесе оны мектептен кетуге мәжбүрлеу мақсатынан туындауы мүмкін.

Қорлау мен қақтығыстың айырмашылығы неде? Қорлау – бұл сол

балаға (немесе балалар тобына) бағытталған және ұзақ уақыт бойы жүйелі түрде қайталанып отыратын саналы, қасақана физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық.

Кез келген, тіпті ең мейірімді және өркендеген балалар командасында орын алуы мүмкін қарапайым қақтығыстардан қандай айырмашылығы бар?

Біріншісі – қасірет пен зиянды қасақана келтіру. Қорлау құрбан болған адамның есебінен өзін қорғауға саналы ниетпен сипатталады. Әлихан Әзиятқа саналы түрде зиян тигізді.

Екіншісі – жүйелі түрде қайталанатын агрессияның ұзақ мерзімді үдерісі. Қақтығыс қаншалықты өткір және қатал көрінсе де, бұл – жедел оқиға. Оның нақты даму алгоритмі бар: соқтығысушы тараптар, қақтығыс тарабы (дау-дамайға айналған нәрсе), қақтығыстың өзара әрекеттесу кезеңі (оның барысында кімнің дұрыс, кімнің дұрыс еместігі анықталады) және қақтығыс жағдайын шешетін нәтиже. Қорлау өте ұзақ уақытқа созылуы мүмкін. Бұл жағдайдағыдай, Әлихан қорлаудың дәмін біліп алып, Әзиятты одан әрі қорлай берді.

Үшіншісі – қорлаудан жәбіркөрушінің мінез-құлқы ештеңені шешпейді. Қорлау процесі құрбанның өзі жалғыз тоқтата алмайтындығына байланысты. Қақтығыс кезінде қорлауға қарағанда екі тараптан да жауап алынады. Біреуі қорлады, екіншісі жауап берді, біріншісі сөмкемен ұрып жіберді, екіншісі оқулықпен басынан бір соқты – бұл өзара үдеріс. Ал қорлауда жоқ. Қорлау құрбаны себепсіз, қасақана зиян, зұлымдық шегеді. Әрине, агрессор, буллер жәбірленушіні ұнатпайтын себептерді ойластыруы мүмкін, бірақ іс жүзінде кез келген адам қорлаудың құрбаны бола алады. Бұл отбасының әлеуметтік жағдайына, ұлтына, діни қалауына, сыртқы түріне немесе денсаулығына байланысты емес. Қорлау себебі ешқашан жәбірленушінің мінез-құлқына байланысты емес. Бала құқық бұзушыларды елемеуге, төбелесуге, кек алуды ұйымдастыруға, агрессорлармен достасуға тырысады және т.б. Бұл агрессорларға әсер етпейді. Қорлау сыныпта жәбірленушінің рөліне тағайындалған баланы немесе балалар тобы болған жағдайда

басталады.

Көбінесе қорлау құрбандары өзін қорлау үшін кінәлі деп санайтындықтан немесе өздерін қорғай алмайтындығымен, өздерін ренжіткен адамнан қорқатындықтан ұялатындықтарын сезініп, түрлі эмоциялар мен сезімдерді бастан кешіреді. Кейде олар ашуланшақ, кейде қорқыныш сезімін сезініп, бірақ көбінесе олар оқшауланып, басқалардан алшақ болады. Әзият та зардап шекті, оның ата-анасы байқай бастады.

Төртіншіден, күш пен биліктің дисбалансы. Қақтығыс жағдайында келіспеушіліктің күші болғанына қарамастан, жанжал тараптары тең шарттарда әрекет етеді. Екі жақ бірдей күшке ие және жағдайға әсер ете алады. Қорлау кезінде бірдей позиция жоқ. Қорлаудың бастамашысы – өзіне деген сенімділікті, өзін-өзі бағалауды немесе беделді арттыруға деген ұмтылыс. Ол басқа біреуге күш көрсетіп, қорлау, қорқыныш жасау үшін түрлі тактикаларды қолданады. Күштердің тепе-теңсіздігі физикалық бейнеге, күшке мүлдем қатысы жоқ, қарым-қатынастардағы немесе көзқарастардағы айырмашылықты білдіреді. Бұл сыныпқа жаңадан келген адамның мәртебесі болмауы мүмкін, мысалы, Әзият. Қорланған адам өзін қорғай алмайтындай немесе өзін басқаларға ұқсамайтындай сезінуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандардың бәрі қорлаудың қақтығыстан өзгеше екендігін көрсетеді. Адамдар арасындағы айырмашылықтар әдеттегі қақтығыстың себебі емес. Мысалы, көзілдірік киген және тұтығып сөйлейтін екі адам футбол командасы үшін сөзге келісіп қалды делік. Олар бәсекелестікте күштердің тепе-теңсіздігін сезбейді. Екеуі бір-бірін алдап, сынға алса да, ешқайсысы өзін әлсіз сезінбейді. Біз олар бір-біріне дөрекілік танытты деп есептей аламыз, бұл қорлау емес, керісінше, қарым-қатынаста өз позициясын сақтай отырып, екіншісінің жеке ерекшеліктеріне тиіспейді.

Осылайша бұл оқиға қарым-қатынас арасындағы қақтығыс емес, қорлау туралы екені белгілі. Соңында, Әлихан өзінің «қу» басымдылығын, күшті екенін біліп, оны теріс істеріне пайдаланды. Ақшаны бопсалап сұрауы уақыт өте келе Әзиятқа осы жағдайға

Психологтың жазбалары

араласқан ата-анасына мойындауға көмектесті. Бұдан әрі қорлауды болдырмау жолдары туралы сөйлесетін боламыз. Бірақ мынаны түсінуіміз керек. Уақыт өте келе қорлау нашарлай бастайды, өйткені құқық бұзушы физикалық әсерге ауысуы мүмкін. Оның өзін-өзі тоқтатуы кей жағдайда мүмкін емес. Сондықтан мұндай жағдайларда ересектерден көмек сұраған дұрыс. Егер олар көмектеспесе немесе жауап бермесе, әрекетті одан әрі жалғастыру керек. Әзиятпен болған жағдай сияқты. Ақырында ата-аналары араласып, жағдай шешілді. Бұл жағынан кедергілер қорлау жағдайында табиғи болады. Көптеген жағдайларда шынайы қорлауды ересектердің араласуынсыз тоқтату мүмкін емес!

Сондықтан егер сен кенеттен осындай жағдайға тап болсаң немесе досың/құрбың тап болса, мүмкіндіктерді іздеуге тырыс және ересектерден көмек сұра!